

Het heilige dichtbij

De geestelijk verzorger en het Kerstverhaal

Halverwege de zomer al verlangen naar Kerst? Naar de ster voor het raam, het kopen van de ultieme boom en wegdommelen bij het *Weihnachtsoratorium*? Ben de Boer heeft er last van en komt in de Amsterdamse GGz lotgenoten tegen. Niet alle geestelijk verzorgers lopen warm voor het vieren van het Kerstfeest. Dit lichtvoetige pleidooi met praktische wenken biedt hen een zorgeloze Kerst.

Ben de Boer

MIJN VOORKEUR VOOR HET KERSTFEEST is zeker in theologenland omstreden. Dominees en pastoors geven de voorkeur aan Pasen. Het is mij in al die jaren als theoloog en geestelijk verzorger nooit gelukt het Paasfeest goed voor het voetlicht te brengen. Zeker toen ik mij buiten de muren van de kerk begaf en ging werken in de GGz werd Pasen steeds problematischer. Er was daar genoeg lijden, en opstaan uit de dood ervoer men als een brug te ver. Nee, dan het Kerstfeest – daar werd al maanden naar uitgekeken. Op de verschillende locaties waar ik werk, wordt nog steeds aan het einde van de zomer het Kerstfeest alvast gepland. Het volk houdt van het Kerstfeest, maar de theologi-

sche elite haalt er zijn neus er voor op. Zo is het geloof ik altijd al een beetje geweest. Theologen vinden – vergeleken met de hogeschool van Pasen – Kerst een soort van kleuterklas. Geestelijk verzorgers vormen daarop geen uitzondering. Bij het naderen van de maand december beginnen ze te kreunen en te steunen, terwijl de zorgorganisatie Kerst juist beschouwt als haar *moment of glory*.

Niet populair dus onder theologen; maar een uitzondering vormt Friedrich Schleiermacher (1786-1834). De Protestantse kerkvader van de negentiende eeuw die probeerde om de christelijke traditie in een rationalistische cultuur te redden, schreef als jong theoloog in 1806 *Die Weihnachtsfeier*. Dit boekje is een nog altijd moderne beschouwing over een kerstavond die thuis wordt doorgebracht. Zonder nachtmis, maar met mensen die stilstaan bij het feit dat Kerst van ons allemaal weer een kind maakt: mensen die kunnen ontvangen of vol vertrouwen durven te schenken. Schleiermacher had een profetische blik, want het is niet meer zo vanzelfsprekend dat kerken op Kerstavond vol zitten. Kerst kun je ook vieren zonder die kerkelijke rand. Schleiermacher had gevoel voor zijn tijd en de mensen om hem heen. Hij was dan ook geestelijk verzorger geweest in het Charité-ziekenhuis in Berlijn (Van Sloten, 2012).

Er is nog een uitzondering: Oepke Noordmans (1871-1956). Deze Protestantse theo-

loog is voor mij de kerkvader van de twintigste eeuw. Ook een liefhebber van het kerstevangelie, maar anders dan Schleiermacher, benadrukte hij in het spoor van Karl Barth de tegensterm van de christelijke traditie tegenover de heersende cultuur. Hij schreef geen dikke boeken maar meditatieën en toespraken. In *Herscheping*, zijn meest omvattende werk, neemt hij het op voor de theologie van het kerstverhaal: Kerst gaat niet over een baby, maar vertelt over de geboorte van God (Noordmans, 1979). In een van zijn mooiste kerstmeditatieën illustreert hij dat met het beeld van de kribbe (Noordmans, 1980). De voederbak is niet een toevallig decorstuk, maar het centrum van het kerstverhaal; een teken (Lucas 2,12). Waarom is die voederbak een teken? Omdat, zegt Noordmans, de kribbe zichtbaar maakt dat God niet te vinden is op een heilige plek (de tempel) maar gewoon op straat: 'En de Heiland verschijnt niet in de wereld vanuit de verborgenste kamer in het huis zijns Vaders, doch gaat van het begin af op de weg der

De voederbak is geen toevallig decorstuk

mensen. De binnenplaats van een karavanserai, een kribbe, voor de ogen van iedere toevallige reiziger, dat is de plaats waar de Heiland der wereld voor het eerst zichtbaar wordt' (Noordmans, 1980, p. 242).

Misschien wat gezwollen taal voor moderne oren, maar Noordmans bedoelt dat het heilige dichtbij is. Voor je neus. Als je even niet oplet, loop je er aan voorbij. Alles wat kwetsbaar is – dat kleine kind in die armzalige bak – is heilig omdat het roept om zorg, respect en aandacht. Om liefde. Voor Noordmans hoeft het niet eerst Pasen te worden, want je ziet direct met Kerst al waar het om draait. God ligt in een voederbak, houdt zich op in een stal, bij mensen op de vlucht, van huis en haard verdreven. Daarmee is Jezus vanaf zijn geboorte de lotgenoot van al

die talloze anderen. Ook zonder duidelijke plek in deze wereld. Stuk voor stuk mensen die schreeuwen om liefde.

Hét kerstverhaal

Toegegeven, hoe mooi Kerst ook is, het komt wel ieder jaar terug. Dat kreunen en steunen van collega's snap ik daarom wel. Wat gaan we dit jaar weer uit de kast trekken? En al ben ik – dat moge onderhand duidelijk zijn – groot liefhebber, ook mij bekruipt half november die speciale kerststress die

Kerst kun je ook vieren zonder die kerkelijke rand

niks te maken heeft met boodschappen of schoonfamilie, maar alles met het vinden van HET kerstverhaal. Mijn advies: zoek niet langer maar vertel ieder jaar hetzelfde verhaal. Volgens Désanne van Brederode is de kracht van goede rituelen dat iedereen aan het oude en vertrouwde een nieuwe betekenis kan toekennen. Je moet een klassiek feest niet dichtmetselen met nieuwe gimmicks (Van Brederode, 2001).

Met stip op nummer één staat voor mij *De Heilige Nacht* van Selma Lagerlöf. Prachtig opnieuw uitgegeven met mooie tekeningen (Lagerlöf, 2014). *De Heilige Nacht* is een van de vertellingen uit haar *Christuslegenden*. Centraal staat een grootmoeder die aan haar kleinkind de legende vertelt van een arme man die bij een herder vuur komt lenen. Hij wordt niet aangevallen door de honden, de schapen zijn niet bang voor hem, de staf die de herder naar de vreemde man gooit raakt hem niet en de kolen die hij meeneemt verbranden zijn handen niet. De herder begrijpt niets van deze nacht waarin alle dingen barmhartig zijn. Pas als hij de vreemde man volgt en bij een stal komt met een vrouw en een kind in de vrieskou, begrijpt hij het Kerstfeest. Op het moment dat hij zijn mantel van schapenvacht op het kind legt, gaat de hemel open en ziet hij overal engelen en hoort hij hun gezang: '... op hetzelfde ogenblik dat ook hij toonde barm-

hartig te kunnen zijn, werden zijn ogen geopend en hij zag wat hij te voren niet had kunnen zien en horen wat hij te voren niet had kunnen horen'. En oma besluit: 'Maar wat de herder zag, kunnen wij ook zien. Want in elke Kerstnacht vliegen de engelen langs de hemel. Als wij ze maar zien konden... 't Zit hem niet in kaarsen of lampen, en 't is niet verborgen in zon of maan, maar het enige nodige is, dat wij ogen hebben, die Gods heerlijkheid kunnen zien' (Lagerlöf, 2014).

Goed. Daar kun je dus voor gaan en een beter verhaal is er niet, naar mijn bescheiden mening. De eerlijkheid gebiedt mij te zeggen dat ik op heel veel plekken dit verhaal niet meer kwijt kan. Beetje te romantisch, beetje te christelijk. Kortom: uit de tijd. Wat dan? Nou, het kan ook nog heel anders. Je stopt met het zoeken naar hét kerstverhaal en neemt het volgende besluit: de mensen die ik tegenkom – ze zijn zelf het kerstverhaal.

Dick Bruna en de stal

Stap één: koop *Kerstmis* van Dick Bruna. Het is in 1963 door hem getekend en geschreven. In heel eenvoudige taal wordt het kerstverhaal verteld. Het is prachtig geïllustreerd in zijn karakteristieke Nijntje-stijl. Jozef en Maria, de wijzen, de herders en de stal, ze komen allemaal voorbij. In een groep of kleine viering kun je zo'n boekje heel goed gebruiken. Iedereen leest een paar zinnen en geeft het door aan buurman of buurvrouw. De taal is eenvoudig. De letters zijn groot en je hebt geen leesbril nodig. Vaak ontroerend hoe al die verschillende stemmen dat oude verhaal nieuw leven inblazen. Stap twee: bij het verhaal van Dick Bruna hoort een kerststal. Die kun je apart bestellen en zit in een doosje. De muren en het dak van de stal zijn van karton, met een gaatje waar de ster in past. En dan zijn er nog houten poppetjes: alle figuren die vanouds bij de stal horen. Het opzetten van de stal is al een groot succes. In een van mijn groepen in de verslavingskliniek mocht de boomlange jongeman het doen die toch al in de bouw zat. Als

de stal dan staat, komen de poppetjes erbij en worden ze op hun plaats gezet. De wijzen met de kamelen aan de ene kant. De herders met schappen aan de andere. Jozef en Maria met de kribbe in het midden. De ster wordt in het dak geprikt en de engel (de doos heeft slechts één exemplaar) zetten we meestal op het dak.

De mensen die ik tegenkom, ze zijn zelf het Kerstverhaal

Eerst nog een korte inleiding. Of mensen thuis een kerststal hadden? En dat er ook op sommige plekken 'levende kerststallen' zijn. Met echte mensen en dieren en soms een baby in de voederbak. En dan stel ik de hamvraag, stap drie. Stel je voor dat wij nu eens zo'n kerststal met elkaar zouden gaan vormen? Wie ben jij dan in het verhaal? Of wie zou je graag willen zijn? Herder, Jozef of Maria? Misschien een ster of een engel of een wijze uit het Oosten? Niemand vindt het moeilijk om op die vraag een antwoord te geven. In een mum van tijd is de stal gevuld en het Kerstverhaal verteld. In de verslavingskliniek bijvoorbeeld is Jozef ongekend populair. Een vader op de achtergrond. Voor heel veel vaders staat het contact met de kinderen op een laag pitje door hun jarenlange verslaving. Maria wordt vaak gekozen door vrouwen die graag moeder wilden worden, maar nooit de kans kregen door wanen of stemmen. In de Ouderenkliniek wilde een oudere vrouw het kindje zijn: warm, toegedekt en verzorgd. Engelen gooien ook hoge ogen, want ze zijn bringer van goed nieuws. Of de ster, in de hoop dat je voor iemand een lichtje kunt zijn. En die ene meneer die zichzelf een ezel vond en dus dat maar koos: hem kon verteld worden dat die ezel toch helemaal niet dom is. Eerder wat eigenwijs, en in het verhaal heel belangrijk

voor de broodnodige warmte in de koude stal. Wijzen worden ook nog weleens gekozen door mensen die het nodige opgestoken hebben van het leven door alle crises heen. En het schaap – voor als je liever niet te veel opvalt en er toch lekker gezellig bij wilt horen. Zelf kies ik meestal de herder. Je bent pastor of je bent het niet: op zoek naar wat verloren is en de weg kwijt.

Tot slot

Kortom: hét verhaal is niet meer nodig. Het wordt steeds opnieuw verteld en het gebeurt steeds opnieuw. Precies zoals de oma het zei in het verhaal van Lagerlöf: in iedere kerstnacht vliegen de engelen door de hemel. Precies zoals Schleiermacher dat al ontdekte: voor het Kerstfeest hoeft je niet naar de mis, een zaaltje met tl-licht in de kliniek kan een kerststal worden. En precies zoals Noordmans dat ook schreef: 'Daar ligt dan dit kindeke ten aanschouwen van de gaande en komende man'. Het heilige ligt op straat.

Ben de Boer is geestelijk verzorger bij Arkin (GGZ Amsterdam). ben.de.boer@arkin.nl

Literatuur

- Brederode, D. van (2009). De geur van warme bijenwas. In M. Nijenhuis en M. Sikkal (red.), *Lichtjes, slingers en verhalen. Praktijkboek voor vieringen in de basisschool*. Hilversum: NZV Uitgevers.
- Bruna, D. (2013). *Kerstmis en Kerststal*. Amsterdam: Mercis Publishing.
- Lagerlöf, S. (2014). *De Heilige Nacht*. Zeist: Christofoor.
- Noordmans, O. (1979). Herschepping. In *Verzamelde Werken* (deel 2) (pp. 277-279). Kampen: Kok.
- Noordmans, O. (1980). De kribbe. In *Verzamelde Werken* (deel 8) (pp. 241-243). Kampen: Kok.
- Schleiermacher, F. D. (2011). Die Weihnachtsfeier. Ein Gespräch. In *Kritische Gesamtausgabe*, Band 5. Berlin: De Gruyter.
- Sloten, J. van (2012). Schleiermacher: bron van inspiratie. Over zijn betekenis voor de geestelijke verzorger van nu. *Tijdschrift Geestelijke Verzorging*, 15(65), 20-26.